

# Kinderen willen leren

## HOE DE SCHOOL DE INTRINSIEKE MOTIVATIE KAN BEWAREN

Kinderen willen leren, omdat zij greep willen krijgen op het leven om hen heen. De school is daarvoor een uitgelezen plek omdat het een minimaatschappij is. Maar vervolgens rafelen we binnen de school alles wat er geleerd moet worden in steeds kleinere brokjes uit elkaar en zien kinderen door het woud van vakken en projecten niet meer wat waarvoor van belang is. Leerkrachten werken hard om daar met nieuwe thema's en programma's weer samenhang in aan te brengen en om de verschillende niveaus in de klas te bedienen. Ze voelen de druk van toetsen en moeten veel organiseren omdat het idee leeft dat de verschillen tussen kinderen erom vragen dat alle stof didactisch gedifferentieerd wordt aangeboden. Scholen zetten immers massaal in hun schoolgids dat de optimale ontwikkeling van elk kind hoog in het vaandel staat. Maar als we die uitspraak met het oog op de toekomst van de kinderen werkelijk serieus nemen, moet er heel wat veranderen, zegt Marcel van Herpen, mede-oprichter van het Centrum voor Pedagogisch Contact.<sup>1</sup> Dit artikel is een weergave van een interview met Marcel van Herpen waarin de pedagogische benadering van het onderwijs wordt benadrukt, ook in het rekenonderwijs.

### Tekst

Margreeth Mulder

De auteur is zelfstandig onderwijsadviseur (Instar Onderwijsadvies en Wizz Scholing).

### Foto's

Marcel van Herpen



Marcel van Herpen

We hebben in Nederland een onderwijsbestel waarin veel vrijheid is. De 'prijs' die we voor die onderwijsvrijheid betalen is een 'afrekenstelsel' met één maat: competentie. We nemen de maat door afname van (Cito)toetsen in het basisonderwijs. Op basis van deze toetsen worden kinderen ingedeeld in niveaugroepen, een oplossing die met name organisatorisch is.

Leerkrachten voelen de druk van het toetsen, maar nemen zelf toch ook maandelijks allerlei methodetoetsen af. Zonde van de onderwijstijd want leerkrachten die hun tijd gebruiken om de kinderen te leren kennen, met al hun mogelijkheden en beperkingen, hebben al die toetsen niet nodig, stelt Marcel van Herpen. Hij stelt voor om eerst de pedagogische differentiatie te realiseren voordat je didactisch gaat differentiëren.

### WELBEVINDEN EN BETROKKENHEID

van Herpen is heel duidelijk: in het onderwijs moeten we met drie dingen rekenen houden: welbevinden, betrokkenheid en competentie. Hij legt uit wat hij daarmee bedoelt. Kinderen zijn van nature intrinsiek gemotiveerd. Nieuwsgierigheid en de behoefte je te ontwikkelen zien we bij vrijwel alle jonge kinderen. Dat is de brandstof voor ontwikkeling. In welke mate we er in het onderwijs in slagen om aan deze intrinsieke motivatie tegemoet te komen, zien we terug in het welbevinden en de betrokkenheid van de kinderen. Welbevinden is de mate waarin kinderen geluk ervaren en alles wat daar bij hoort, zoals veerkrachtig zijn, voor zichzelf op kunnen komen, zich in een groep weten te verhouden tot de anderen et cetera. Echt betrokken zijn betekent dat je de tijd vergeet en in beslag genomen wordt door de activiteit waar je op dat moment mee bezig bent. Het is van belang om deze twee fenomenen niet alleen samen te zien, maar ook apart te bekijken, omdat ze op een bepaalde manier ook op gespannen voet met elkaar leven. Leerkrachten durven kinderen niet altijd voldoende uit te dagen en eisen te stellen aan hun doorzettingsvermogen uit angst dat dit ten koste van hun welbevinden zou gaan. We zien ook leerkrachten die vinden dat het vooral gezellig moet zijn en waarbij te weinig geleerd wordt. Het blijft zoeken naar balans. Het juiste evenwicht is geen status quo. Wat ik wil is dat de kinderen zich welbevinden maar dat mag niet ten koste gaan van de betrokkenheid en omgekeerd. De betrokkenheid is er om op te jagen en uit te dagen, maar niet als het ten koste gaat van hun welbevinden. Daag kinderen uit, breng ze uit balans om ze zelf de balans weer te laten vinden en doe dat met een vraag, met een uitdaging, een lastige opgave, een leuke werkvorm of een mooie



interactie. Met welbevinden en betrokkenheid heb je twee pijlers om de intrinsieke motivatie die is aangeboren bij kinderen te stimuleren. Hoe dat precies werkt, is een vraag om je een leven lang mee bezig te houden. Vooral omdat elk kind zich op z'n eigen manier wel bevindt en betrokken kan zijn.

Competentie staat hier naast: kinderen verschillen in aanleg en capaciteiten, maar alle kinderen willen leren. Totdat leren verandert in nadoen wat de leerkracht voordoet, dan haken er veel af. We hebben in het onderwijs momenteel te maken met een doorgeslagen spanning waarbij we de uitdagingen forceren om de resultaten op orde te krijgen. Daar hebben leerkrachten en kinderen last van. De manier waarop we nu selecteren en differentiëren is eigenlijk een selectiemethode waarbij kinderen uitvallen en als speciale gevallen in 'eigen leerroutes' terecht komen. Je kunt zeggen dat wij selecteren om te kijken of je erbij hoort of niet.

#### HET LEVEN LEREN LEVEN

In mijn optiek moet je in elke groep er eerst voor zorgen dat iedereen erbij hoort. Als een groep een groep wordt - en daar zijn veel mogelijkheden voor, ook al is dat helemaal niet gemakkelijk - dan zijn er kinderen die graag met elkaar voetballen, anderen schaken graag met elkaar, weer anderen spelen met elkaar, anderen rekenen graag met elkaar. En dat in steeds wisselende samenstellingen.

Als we in het onderwijs welbevinden, betrokkenheid en competentie naast elkaar zetten, verandert de complete structuur inclusief de zorgstructuur. Het betekent dat kinderen die zich welbevinden en betrokken zijn ook als ze wat lagere resultaten hebben prima gaan en geen zorgleerlingen zijn. Andersom moeten we kinderen die niet graag naar school gaan, die niet betrokken zijn en zich niet welbevinden maar toch goede cijfers hebben gaan zien als zorgleerlingen. Er komt dan een kanteling in het systeem.

Ik doe een dringend appel op leerkrachten om vandaag nog de keuze te maken het tij te keren.

#### Voortoetsen

Naast de reguliere methodetoetsen en Citotoetsen wordt er in veel scholen tegenwoordig ingezet op voortoetsen. Op basis van de uitslag van deze voortoetsen wordt bepaald aan welke instructies kinderen deel moeten nemen en welke stof zij moeten maken. Als je de kinderen in je klas goed kent en in beeld hebt, weet je waar zij zitten in het leerproces en heeft voortoetsen geen meerwaarde. Door het voortoetsen stap je makkelijk in een aantal valkuilen. Bij voortoetsen ligt de focus vooral op het geven van een goed antwoord en niet op hoe er wordt gerekend en of leerlingen begrijpen wat de opdrachten inhouden. Bovendien wordt niet alles getoetst en als leerlingen alleen die stof aangeboden krijgen die ze bij het voortoetsen fout maken, zouden ze lessen kunnen missen waarbij tempo, nieuwe strategieën of meten en meetkunde aan bod komen. Bij een goed zicht op de rekenontwikkeling (dat is meer dan toetsuitslagen) en de relatie met de volgende doelen weet je welke ondersteuning kinderen nodig hebben. Door leerlingen actief te betrekken bij de doelen zijn zij vaak prima in staat om zelf mee te denken over de eventuele ondersteuning die zij nodig hebben om de volgende stappen in het rekenproces maken. (MM)

### RELATIE, AUTONOMIE, COMPETENTIE

Doordat ik mij al geruime tijd concentreer op het fenomeen van pedagogisch (con)tact, heb ik uit bekende psychologische concepten twee 'pedagogische wetten' gedestilleerd die de leerkracht handvatten kunnen bieden. De eerste wet is gebaseerd op de zelfdeterminatietheorie (Deci&Ryan) en luidt: *De leerkracht heeft een relatie met de leerlingen nodig om hen autonomie te verlenen.* Iedereen kent de psychologische basisbehoeften: relatie, autonomie, competentie. Competentie zie ik als het vermogen van de kinderen om bijvoorbeeld te rekenen of te leren rekenen. Relatie en autonomie draaien om elkaar heen. Te veel relatie is niet oké, te veel autonomie is niet oké. We zouden deze concepten in ons pedagogisch handelen moeten verankeren. De relatie met het kind is nodig om het autonomie te kunnen verlenen. Als je een goede relatie hebt kun je het kind uitdagen, feedback geven, zelfs stevig corrigeren. Dit kan niet als je geen relatie hebt. Als een leerkracht zegt: 'jullie mogen zelfstandig gaan werken' en hij/zij heeft geen relatie met ze, dan waren die kinderen al zelfstandig aan het werken. De tweede wet heb je er als handvat bij nodig. Die wet luidt: *De leerkracht mag kinderen nooit meer vrijheid geven dan wat ze aan verantwoordelijkheid aankunnen.*



Voor de kinderen is het noodzakelijk te weten binnen welke kaders ze aan het werk kunnen. Ik hanteer hiervoor de begrippen tijd, ruimte en (overige) criteria:

- Hoeveel tijd heb je?
- Waar kun je/moet je aan het werk?
- Welke afspraken zijn er verder bij deze opdracht? Bijvoorbeeld: weet je wat je moet doen, wanneer het af is (of aan welke eisen het moet voldoen), hoe je het kunt of moet doen, wat je doet als je klaar bent, wat je moet doen als je niet weet wat je moet doen, et cetera.

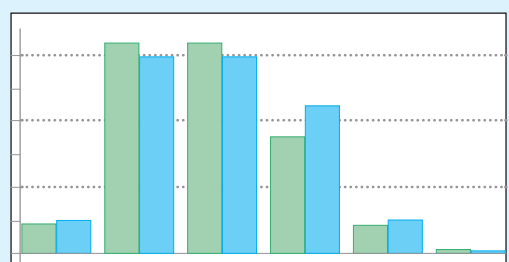
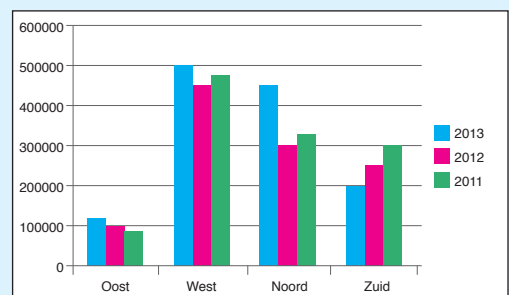
Als deze vragen beantwoord zijn, gaan de kinderen samen aan het werk, soms op een manier die je niet verwacht. Dat is de bedoeling, zo zal het in het hele leven verder gaan, zo leren de kinderen van en met elkaar en in de verbazing en verwondering leert de leerkracht de kinderen kennen. Je kijkt niet of ze naar jouw verwachting werken maar of ze op basis van een paar voorwaarden die je in alle helderheid

aan ze gegeven hebt het werk en de verantwoordelijkheid aankunnen. Als leerkracht let je er op of je relatie dusdanig voldoende is dat je leerlingen autonomie kunt verlenen en daarin moet soms gedifferentieerd worden. Je kijkt ook of ze op de goede weg zijn of dat er bijsturing nodig is (niet door meteen in te grijpen, een paar gerichte, open vragen stellen is meestal voldoende).

In klaslokalen zie je soms lange lijsten met regels en voorschriften hangen. Eén regel volstaat: *In deze school mag niemand worden buitengesloten en daarom zorgen we ervoor dat iedereen fijn kan werken en spelen.* Als je dit vanaf dag 1 op de basisschool als leefregel meegeeft en iedereen in de school neemt hem serieus, is er veel autonomie mogelijk.

### Iedereen doet mee

Volgens de methode is het lesdoel voor de rekenles in groep 8 van meester Jurjen 'rekenen met gegevens uit grafieken en tabellen'. Jurjen weet dat er leerlingen in de groep zijn die moeite hebben met het aflezen van meerdere gegevens uit grafieken en besluit om de les anders aan te pakken. Hij zoekt twee grafieken uit waar weinig gegevens in staan en vraagt de leerlingen hem te helpen om betekenis te geven aan de grafieken. De leerlingen gaan in groepjes brainstormen en komen met uiteenlopende mogelijkheden, van het aantal geboren kinderen in verschillende delen van het land tot het aantal jongens en meisjes dat op voetbal zat. De groepjes bedenken met elkaar ook welke vragen er bij zouden passen. Na een gezamenlijke reflectie op de mogelijkheden en vragen gaan de leerlingen verder met het toepassen, ze gaan in groepjes grafieken maken en vragen erbij bedenken. Alle leerlingen doen mee met deze les. Tijdens zijn observatie ziet Jurjen dat een leerling die moeite heeft met rekenen ook actief meedenkt en inbreng heeft. (MM)



## PEDAGOGISCHE DIFFERENTIATIE

Als leerkracht zou je in eerste instantie goed moeten zien wie die kinderen zijn en wat die kinderen dan nodig hebben. Dat slaat tegenwoordig een beetje door in wat gepersonaliseerd leren genoemd wordt. Het is vaak een vervorming van het onderwijs die sterk terug te zien is, ook in het rekenonderwijs in didactische differentiatie. Mijn voorstel is om eerst te zorgen voor een pedagogische differentiatie voordat je didactisch gaat differentiëren. Pedagogisch differentiëren betekent dat je eerst kijkt wie zijn deze kinderen, wat kunnen zij aan en waar zijn zij toe in staat. Dit doe je om steeds beter in te kunnen schatten waar je als leerkracht mogelijk didactisch differentieert. We weten dat kinderen ook groepsdieren zijn, graag samenwerken en sommige kinderen liever eerst bij de groep horen voordat zij andere werkjes krijgen. Andere kinderen kunnen juist via hun werkjes contact leggen met andere kinderen. Het is in elke groep nodig om eerst de kinderen te leren kennen om de kinderen eigen keuzes te kunnen laten maken. Deze manier van benaderen geeft een ander beeld en dat heeft grote gevolgen voor het (reken)onderwijs. Eerst pedagogisch differentiëren, kijken naar het welbevinden en de betrokkenheid van de kinderen en vooral naar de eigenheid van de kinderen. Daarna kijk je in hoeverre je als leerkracht didactisch gaat differentiëren omdat er kinderen zijn die meer of minder aankunnen. Het principe is: alles wat ze zelf kunnen, moeten ze zelf doen.

## METHODES

We zitten in het onderwijs nu in een fase waar de druk op de resultaten hoog is. Door deze druk kun je als leerkracht minder gevoelig worden voor wie die kinderen in je klas nu precies zijn en waar ze zitten in hun ontwikkeling. Maar die gevoeligheid

“

Eén regel volstaat: In deze school mag niemand worden buitengesloten en daarom zorgen we ervoor dat iedereen fijn kan werken en spelen.

is essentieel om aan te kunnen voelen of de stof die je gedifferentieerd aan wilt bieden past bij wat de kinderen nodig hebben. Het beleid zoals beschreven door besturen, stichtingen en scholen is door de druk op opbrengsten regelmatig niet conform hetgeen gevraagd wordt van leerkrachten in de uitvoering. Deze geweldige complexiteit kan een leerkracht niet zomaar en alleen veranderen. Dat kan vaak niet eens meer op schoolniveau. Een leerkracht moet ook kennis hebben van de leerjaren voor en na de eigen jaargroep als het gaat om wat leerlingen moeten leren. Voor rekenen is dat per leerjaar niet heel veel: het past voor elk leerjaar op een A4'tje. Wanneer je de doelen helder hebt en tegen kinderen zegt dat dit is wat ze aan het eind van jaar geleerd en gedaan moeten hebben, wie heeft er dan plezier van al dat methodisch materiaal? Als leraar voel je je wellicht aangetrokken tot de methode vanwege het gebruiksgemak, maar in de praktijk werkt het vaak belemmerend omdat de doelen in zoveel activiteiten verpakt zitten dat er geen vrijheid meer is om te doen wat nodig is voor de groep. Zelf had ik als leerkracht niets aan methodes omdat ik heel realistisch aan het werk was; ik integreerde alles wat er geleerd moest worden zoveel mogelijk. Ik had bijvoorbeeld winkeltjes in de klas waar de kinderen het hele beheer van deden, van de inkoop en verkoop tot aan het reclamemateriaal.



Of we gingen naar de Ardennen en de kinderen moesten daar zelf ook alle financiën voor regelen en beheren en met passen en meten ervoor zorgen dat we zoveel mogelijk leuke dingen konden doen met het beschikbare geld. Er werd geleerd op alle fronten maar aan het eind van de dag dachten kinderen niet dat ze gerekend hadden of met taal bezig waren.

Als leerkrachten vanuit de kerndoelen kunnen zeggen 'dit moet je geleerd hebben aan het eind van het schooljaar' en ze zorgen voor een rijke leeromgeving dan wordt het werk door de leerlingen gedaan en hebben de leerkrachten hun handen vrij om goed te observeren en te interveniëren waar dat nodig is.

### Vermenigvuldigen en de tafels

Als het je doel is dat kinderen begrijpen wat vermenigvuldigen is en waarom dat een handige manier is om te rekenen dan is het heel mooi als kinderen in een rijke leeromgeving samen kunnen ontdekken wat dat precies is, vermenigvuldigen, hoe het werkt, waarvoor ze het kunnen gebruiken en wat de voordelen zijn. Als leerkracht speel je hierin een cruciale rol. Je denkt van te voren na over de leeromgeving en de mogelijkheden die deze biedt om op verschillende niveaus tot begrip te komen. De start kan bijvoorbeeld zijn op school, thuis of (nog mooier) in de supermarkt, waarbij de leerlingen uitgedaagd worden om vermenigvuldig-structuren te zoeken. Op school wordt vervolgens een tafel-tafel ingericht waarvoor de kinderen de materialen zoeken en meebrengen. Je zorgt ook voor voldoende momenten van reflectie, omdat je wilt voorkomen dat de kinderen verkeerde strategieën ontwikkelen of alleen de tafels kennen zonder te begrijpen wat vermenigvuldigen nu eigenlijk is.

Maar als het je doel is dat de kinderen de tafeltjes vervolgens uit hun hoofd leren, dan is die groep met 30 kinderen met andere culturele achtergronden in wisselende samenstellingen misschien helemaal geen geschikte setting en kun je veel beter een LOI-variant aanbieden aan de meeste kinderen. (MM)

### INSTRUCTIES

In een rijke leeromgeving is het niet nodig om voortdurend instructie te geven. Er zijn grote bezwaren tegen de enorme vlucht die de Directe Instructie genomen heeft (zie ook het boek: 'Wij de leraar'). Het werkt aangeleerde hulpeloosheid in de hand, omdat kinderen niet zelf aan het denken worden gezet en niet mogen doen wat ze kunnen. Het werkt standaardisering in de hand en niets in het leven is standaard. Hoe komt het dat wij dat blijven trainen en kinderen daarmee

indoctrineren? Het is volgens mij een van de grootste vergissingen in het onderwijs. We laten kinderen die niet aan de standaard voldoen eerst vallen en vervolgens gaan we die kinderen weer helpen door aparte programma's te bedenken en er materialen voor te ontwikkelen. Daar wordt aan verdiend (soms door dezelfde mensen die het probleem creëren). Het is bijzonder dat er geen enkel document bovenschools of op schoolniveau te vinden is dat deze wereld beschrijft. We helpen de kinderen er namelijk niet mee om *het leven te leren leven*. Als we kinderen leren om na te doen wat de leerkracht voordoet, moeten we niet verwachten dat ze problemen vervolgens zelf kunnen herkennen en aanpakken. We geven nu vaak een opgelegd en niet relevant probleem te verwerken waarbij we laten zien (directe instructie) hoe we willen dat ze dit probleem aanpakken. Daar is de school volgens mij niet voor bedoeld en ook niet echt geschikt voor. Bovendien, als je de vakken allemaal gescheiden aanbiedt, zul je ook weer voor samenhang moeten zorgen. En dat betekent weer extra werk voor de leerkracht.





## Directe instructie werkt aangeleerde hulpeloosheid in de hand

De setting in een school is geschikt om met en van elkaar te leren wat leven in een samenleving van ons vraagt en wat onze rol daarin kan zijn. De een kan beter rekenen dan jij, de ander is eerder klaar dan jij, weer een ander houdt je van je werk af, et cetera. De ander kan je ook van dienst zijn. De ander kan je een goede vraag stellen, de ander kan je iets uitleggen. Dat gedoe en alle oplossingen die erbij horen, dat is wat een setting oplevert met zoveel verschillende kinderen.

### Differentiëren

Door de roosters (en de didactische differentiatie-modellen) die we hebben lopen we onszelf vaak in de weg als we iets moois of goeds voorbereid hebben waarmee de kinderen aan de slag kunnen. Als kinderen echt uitgedaagd worden door de wereldjes die ze zelf gebouwd hebben, de instructies die ze niet los kunnen laten of de activiteit die ze gestart zijn, zorg dan dat je een structuur organiseert waarin de kinderen de gelegenheid krijgen op het moment dat ze betrokken zijn daarmee door kunnen gaan en ook de verantwoordelijkheid krijgen en moeten nemen dat andere taken op andere momenten gedaan moeten worden. Die differentiatie is geen didactische differentiatie maar een pedagogische differentiatie die je met de kinderen afstemt op wat zij aankunnen. (MvH)

### STRUCTURELE VERANDERING

Leerkrachten die een goed beeld hebben van de kinderen en hoe zij zich ontwikkelen delen dit ook met collega's, ouders en experts. Door deze kennis met elkaar te delen ontwikkelen leerkrachten een intuïtieve gevoeligheid voor wat hun inbreng in het leerproces van kinderen moet zijn. We spreken dan over pedagogisch tactvol handelen. We kunnen hier steeds meer over zeggen omdat het simpelweg gebaseerd is op belangrijke kennisbronnen: de hechtingstheorie, de attributietheorie of de zelfdeterminatietheorie. Het is opvallend dat we daar relatief weinig tijd aan besteden in onze opleidingen en nascholingen terwijl we daar altijd mee zouden moeten werken.

Als je een verandering wilt ingaan is het cruciaal dat je beseft dat je iets zult moeten loslaten. Loslaten moet wel gebaseerd zijn op iets wat je vast hebt. De leerkracht moet weten wat ongeveer

het gemiddelde niveau van kinderen op een bepaalde leeftijd is. De leerkracht moet weten wat er in een jaar voor een bepaald vak geleerd moet worden en wat daaraan vooraf gegaan is. Je kunt niet op 12-jarige leeftijd zeggen dat de rekenontwikkeling niet op gang is gekomen. Een vinger aan de pols is dus altijd belangrijk maar daarvoor hoeven we niet zoveel te toetsen, te testen, te meten. Goed kijken en kunnen interpreteren wat je ziet is veel belangrijker.

Welbevinden en betrokkenheid maken kinderen niet slimmer dan ze zijn, ze bieden het kind wel de gemoedstoestand waarin geleerd kan worden. Leerkrachten moeten erop vertrouwen dat als kinderen zich welbevinden, graag naar school komen, betrokken zijn en niet kunnen stoppen met de activiteit waar ze mee bezig zijn en daardoor in beslag genomen worden en er verder in komen, dat er dan op hoog niveau geleerd wordt.

### Tips voor de praktijk

1. Wees aan het begin van het schooljaar heel duidelijk tegen je groep over wat de grenzen zijn (ruimte, tijd en criteria). Denk vooraf goed na over wat je hebt, wat er kan, wat er niet kan, wat je vastlegt, wat je niet vastlegt (ruimte, tijd en criteria).
2. Er zijn kinderen die heel langzaam op gang komen en aan het begin van de week alleen die dingen doen die zij leuk vinden en dan merken ze aan het eind van de week dat ze dingen moeten doen die ze niet zo leuk vinden. Daar krijgen ze een hekel aan op vrijdag. Laat dat gebeuren, want vervolgens kan het gesprek gaan over hoe ze dit zelf zouden kunnen veranderen. (MvH)

### Noot

1. Marcel van Herpen heeft meer dan 1.000 lezingen, masterclasses en begeleidingstrajecten verzorgd voor scholen, sportclubs en gemeentes. Hij stond aan de wieg van de eerste school voor ErvaringsGericht Onderwijs (EGO) in Nederland en was onder andere medeoprichter van het NIVOZ en het Expertisecentrum ErvaringsGericht Onderwijs Nederland. Van Herpen is auteur van de boeken *Ik, de leraar*, *Wij, de leraar*, *Ik de coach*, *Duurzaam opvoeden en ontwikkelen* en vele andere publicaties. Hij ziet het tegengaan van uitval en buitensluiten van kinderen als zijn pedagogische opdracht.

### Literatuur

Herpen, M. van (2013). *Wij de leraar*. Centrum voor Pedagogisch Contact ([https://www.educatheek.nl/Wij-de-leraar\\_361896.html](https://www.educatheek.nl/Wij-de-leraar_361896.html))